

"МОЛОДЬ-УКРАЇНІ"
YOUTH TO UKRAINE

**(НАУКОВІ ЗАПИСКИ МОЛОДИХ УЧЕНИХ
УЖГОРОДСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ)**

**(scientific transactions of young scientists
of Uzhhorod State University)**

1994

Том 2

Volume 2

Закарпатський Центр соціальної служби для молоді
Українська асоціація студентів-істориків

"Молодь - Україні"

(наукові записки молодих учених
Ужгородського державного університету)

Том 2

Ужгород:
Закарпатський Центр
соціальної служби для молоді

1994

ВСТУПНЕ СЛОВО

Другий том наукових записок молодих викладачів, аспірантів і щогорічних випускників Ужгородського державного університету "Молодь - Україні" є логічним продовженням зусиль Закарпатського Центру соціальної служби для молоді та Української асоціації студентів-істориків (Ужгородський університет) у справі гуртування та створення сприятливих умов для успішної самореалізації молодіжної еліти краю.

В охопленому авторами тому колі проблем (з етнографії, історії, літературної критики, мовознавства і фольклористики) видно самобутній стиль викладу і постановки питань. Тематично пропонувані студії сильно заземлені. Сюжети досліджень торкаються в основному явищ і процесів, характерних для вузьких локальних меж - Закарпаття та решту України.

Хотілось би бачити на сторінках наступних томів емпіричні та теоретичні розвідки, присвячені подоланню "білих плям" у вітчизняних гуманітарних науках. Це стосується пропаганди і критики передових і нині популярних на Заході методологій. Це стосується і включення "українського матеріалу" в контекст світових змагань за науково верифіковану істину.

14 червня 1994

Головний редактор

ВІДДІЛ І. ЕТНОГРАФІЯ

Роман А. Офіциньський,
аспірант кафедри історії України

ЗИМОВІ ТА ВЕСНЯНІ НАРОДНОТЕАТРАЛЬНІ ДІЙСТВА

У СЕЛІ ОКРУГЛА ТЯЧІВСЬКОГО РАЙОНУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Село Округла віддалене на п'ятнадцять кілометрів у північно-східному напрямку від районного центру Тячів. До 1920 року, а також у 1939-1944 рр., вживалась офіційна назва Керектедь, що в перекладі з угорської значить "Кругла гора". Це - топонім, у якому промовисто передано географічне розташування села. Воно знаходиться у долині, оточене з усіх боків горами, вершини котрих округлої форми.

За переказами, Округла з'явилась у середині ХУІІІ ст., коли почалися тут розробки покладів солі, що пасмом тягнулись аж від Солотвина. Австрійський уряд заслав сюди людей, засуджених до примусових робіт, і направив кількох фахівців Солотвинського со-лерудника. Таким чином виникло нове поселення Керектедь. 1773 року в селі була відкрита шахта, що називалася "Стефаніка", а 1832-го - шахта "Ференца". Обидві шахти проіснували до 1858 р., коли з невідомих причин завалилися. Частина солекопів стала найматися до Солотвина, а решта - лісорубами.

До початку 1970-х рр. розмовною мовою села була виключно угорська. За віросповіданням округлянци - греко-католики. Сільську початкову школу відкрито ще в 1840 р. У ній працював учитель, який перебував на утриманні Солотвинського рудника.

Й досі жителі довколишніх українських хуторців ("присілкові") корінних округлянців звать "швабами". Манера ведення господарства, побут, звичаї, мова і психологічні особливості контрастують із "присілковими". Це неодноразово кидалося мені у вічі в часи етнографічних спостережень (липень-серпень 1992, серпень 1993, травень 1994). Сьогодні швидко проходить мовна асиміляція села. За невеликим винятком, мешканці (у т.ч., й угромовні) ідентифікують себе українцями. Спостерігається повільне зменшення частки корінних округлянців. "Присілкові" залюбки купують спустілі обійстя,

перетягуючи шальку терезів у свій бік.

Сюжет цього дослідження стосується того часу, коли Округла була чисто угорським ("швабським") селом, тобто хронологічно вичерпується першою половиною ХІ віку. Мова йтиме про народнотеатральні дійства зимового і весняного циклів традиційного календаря.

На Андрія

Увечері напередодні релігійного свята у честь Андрія Первозваного (13 грудня) були у розпалі дівочі ворожіння. Найперше хотілося з'ясувати кому виходити грядущого року заміж або на коли надіятися нареченого.

Дівчата, для котрих бажаний строк весілля вимірювався масштабами одного року, вдавалися до кількох типових способів ворожби. По-перше, кидали кендер-могут (коноплі) чи гроші у колодязь. Як булькнули - бажання неодмінно здійсниться. По-друге, йшли на край села до одинокої жінки, в котрій була свиня. І вдарили голою задницею по дверях хліва, приказуючи: "Гунтарара чи візьме мене якась мара". Якщо свиня зарохкала - бути весіллю протягом року (інформатор Віра Августинівна Джорджа (Пантляк), 1915 р. народж.).

Для тих, кому хотілося знати більш пізніший термін весільних приготувань, іонував звичай дев'ять разів кидати вінок, обернувшись до яблуні спиною. На котрий раз вінок зависав на яблуневому гіллі, на той рік виходити заміж (інф. Розалія Михайлівна Янчик (Філіп), 1928 р. народж.).

В Округлій побутувало також перековання, що при допомозі магичних дій можна визначити фізичні параметри свого судженого. Для цього використовувалася тин. Із закритими очима потрібно було підійти здаля, примовляючи "ні дев'ятий, ні восьмий, ні сьомий..." і відрахувавши, де "перший", руками вхопитися за кілок. Який кілок трапився, таким буде чоловік (тонкий, товстий, високий, низький тощо) (інф. Р.М.Янчик).

Аби визначити ім'я нареченого, ворожили на галушках. Дівчата збиралися в хаті одинокої жінки, робили галушки, вкладаючи всередину на папірці написане ім'я (кожна свого хлопця). Перший спосіб: з води, яка закипіла, голіруч належало вихопити якусь галушку. Вибравши папірець, дівчина дізнавалася про присуд долі. Другий спосіб. Зварені галушки вицідували, поливали сметанкою і ставили на підлозі. Потім кожна дівчина пускала коцура (кота). Ту

галушку, яку він вхопить, моментально відбирали. Бо там - ім'я судженого. Ворожіння на галушках мало інколи комбінований характер: треба було голими руками вихопити з кип'ятка галушку кожній учасниці дійства, не вибираючи папірець, а вже потім по черзі пускати kota (інф. Ольга Філіп (Мункачі), 1927 р. народж.).

Проте між бажаннями, підкріпленими або спростованими ворожбою, і дійсністю завжди в'ються перехресні стежки буднів, які теж мають право на суттєві корективи.

Р і з д в о (К о р а ч ю н ь)

Коли стемніло на Святий вечір (6 січня), починав ходити листоноша-бондрюш. Це - хлопець або літній чоловік, який грав у бетлегемі роль діда. Бондрюш мав бути один-єдиний на все село. Він одягався у лахміття, у вивернутій назовні кожух (барань бундо), по боках на поясі - прості дзвоники (ченгел) або дзвінки-калатала (конго) як на корові; з тайстрою через плече, а в руках - бота (палиця). Бондрюш розносив листівки і подарунки, які приготували парубки своїм коханим, і був гостем жданим. Його частували адресатки, а на вуса зав'язували цукерки у формі новорічних іграшок (солонц цукор), що клали на ялинку (інф. Р.М.Янчик). Опівночі, поставивши першу виставку у церкві, починав ходити і бетлегем.

М' Я С Н И Ц І

Після Різдва протягом усіх м'ясниць надвечір до обійсть навідувалися мошкура (погани), часто під керівництвом або й з участю сільських учительок. "У мошкура" ходили хлопці та дівчата у масках, переодягнені в одяг циганів, монашок, солдатів, лижників і т.д. так, щоб їх ніхто не міг упізнати. Вони не мали права говорити, були "німими". Інколи у хаті робили дрібну шкоду. Звідси й поширене у селі прислів'я: "Уйон мінд о мошкуро" ("Такий як мошкура") (інф. Р.М.Янчик). Звичай "ходити у мошкура", зафіксований в Округлі, унікальний та реліктовий для всього Закарпаття, але споріднений до галицьких і наддніпрянських "маланок".

В останній день м'ясниць влаштовувався Дюрі теметиш (Похорони Юрія). Дюрі - чучело з полотна, набите соломю, яке зранку возили на санках мошкура і чорти, випрошуючи гроші на "похорон". У центрі села, збиралася театралізована процесія (плачуча жінка,

під, дяк і церквіник, і т.п.). На імпровізованому "траурному мітингу" виступали "уповноважені" від кооперативу (де Дюрі числився великим боржником), від лісників (дрова крав) тощо, і розповідали про нелегкий життєвий шлях "покійного", про те, як виліз цей п'яничка і ледар високо на огіркове дерево, упав і зломив голову і як його не вистачатиме всім. Потім Дюрія загрибали у сніг і чорти тут же його розривали на клоччя (інф. Деzydерій Михайлович Філіп, 1924 р. народж.). У третьому річнику журналу "Наш рідний край" (1925), що виходив у Тячеві, Василь Бочкай, тоді учень I класу горожанської школи, подав уперше опис "Похорону Юрія", спостережений в Округлі. І відзначив: процес вигрибання "покійника" зі снігу чортами супроводжувався ще й співом рядків:

Коби ти не пив горілки
Із попром,*
Не прийшов би був за тобою
Із попом.¹

У той же останній день м'ясниць парубки випрошували задаремно у лісників бука. Зрубане дерево притягували у село і продавали комусь на дрова. На виручені гроші організовували вечеринку з танцями у корчмі або у чиїсь просторовій хаті. Опівночі церковний дзвін сповіщав завершення молодіжного свята. Зі столу зникала горілка і м'ясна закуска, замовкали музики. Надходив піст.

П е р ш е т р а в н я (М а в ш е л ш е с)

У ніч на Перше травня дорослі легіні непомітно ставили берізки (майфи), прикрашені різнокольоровими паперовими стрічками, біля хат, де жили вподобані дівчата. Траплялися майфи різної висоти, інколи - велетенських розмірів, яких ледве несли дев'ятеро легінів. Їх закопували і прикріплювали гвіздками до воріт. Якщо по дорозі (майфи рубали на околицях, а іноді далеко від села, у лісі) зі зрубаним деревом ловив лісник (ягер), то можна було відкупитися півлітрою. Коли хтось випередив майфою, то інший з друзями викидав її за село і ставив свою. Бувало, що ставили майфу (а радше - облуплену вербу) на сміх і донькам місцевих корчмарів у кінці їхнього городу (інф. Д.М.Філіп). Звичай виставляти прикрашені берізки, очевидно, мав значне поширення на Закарпатті. Так, про першотравневі майфи мені оповідали у с.Хижа Виноградівського

р-ну (у липні 1989 р.). Правда, там побутував звичай прикріплювати майфи (здебільше - прикрашені березові гілки) на дахах.²

Опівночі починались ислі зене (серенади). Легіні підходили під вікна коханих і тихо співали народних (українських і угорських) мелодій самі або наймали троїстик музик і хороших сільських співаків. Коли починали співати, дівчина запаловала сірник, даючи знак, що їх чує. Після виконання програми вона відкривала вікно і частувала виконавців. Співаки і музики йшли далі, а хлопець залишався ще трохи поговорити (дішкуралні) з дівчиною через вікно. У селі стояла пітьма, проте ніхто не спав, чекаючи візиту. До тих, у кого не було дівчат на виданні, приходили із-за поваги, ввічливості. Господарі тоді мусили розраховуватися самостійно (частуванням і грошима) (інф. Р.М.Янчик).

Прихід Першого травня був довгоочікуваним. Це - найкращий час освідчень у коханні та скріплення найтепліших взаємин. Це - термін, до якого в основному завершувалися весняно-польові роботи. Це - день, у котрий забували злигодні та турботи, у котрий зримо виступала єдність людини і природного довкілля. У найпопулярнішій "першотравневій" пісні так передано цю хвилюючу атмосферу:

(Вільний переклад:

Іт вон мар о маюш елшее	Ось уже Першотравень прийшов,
О левеге сого вон теле,	І повітря прекрасне як шовк.
Дьиньдъ газ шей го мар лесокод,	Як ввірветься намисто весни,
Едьгейібе езер іш окод.	Кілька бусин на пам'ять візьми.
Нодъ о фейе бушукъ о ло,	Най болить голова у коня,
Едь кіш ланьир шірні немволо.	Із-за дівки не плакати і дня.
Дьиньдъ газ шей го мар лесокод,	Як ввірветься намисто весни,
Едьгейібе езер іш окод.	Кілька бусин на пам'ять візьми).

Примітки:

* із перцем.

1. М'ясиці в Круглом/Подав В.Бочкай//Наш рідний край.-1925.- Ч.9.-С.12-13.
2. Офіцинський Р. Весняний народний календар у с.Хижа Виноградівського району [Закарпатської обл.]//Тези народознавчої науково-практичної конференції, присвяченої 160-річчю від дня народження Тивадара Легоцького (26-27 жовтня 1990 року).-Мукачєво, 1990.-С.70-72.